

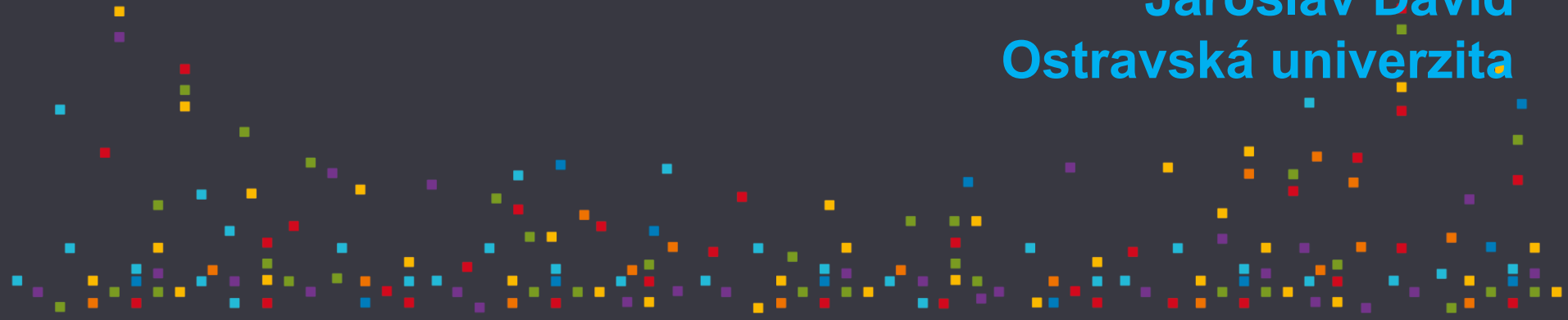


OSTRAVSKÁ UNIVERZITA
FILOZOFICKÁ FAKULTA

Česká exonymie

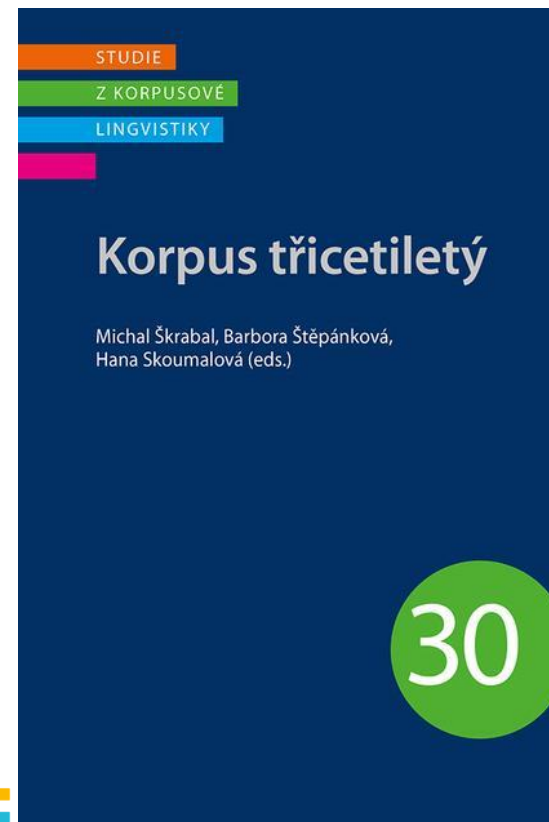
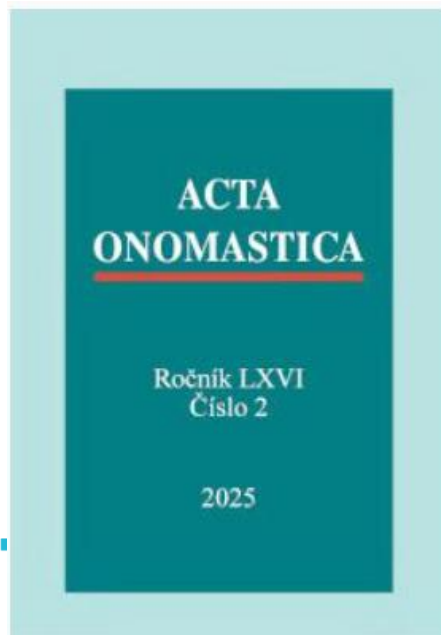
– stav a možnosti výzkumu

Jaroslav David
Ostravská univerzita



Struktura

- česká exonymie a její vymezení
- historie exonymie
- využití korpusu – dva příklady
 - 1) standardizace – maďarská exonymie
 - 2) lexikografie – toponymické metafory



Bibliografie

- David, J. a Davidová Glogarová, J. Současná česká exonymie a její charakteristiky – na příkladu toponym z území Německa, Rakouska a Švýcarska. In: M. Škrabal, B. Štěpánková, H. Skoumalová (eds.). *Korpus třicetiletý*. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK, 2025. s. 74-87. Studie z korpusové lingvistiky, č. 30. ISBN 978-80-7422-137-8.
- David, J. Současná česká exonymie – na příkladu toponym z území Maďarska. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*. 2026, sv. 71, s. 1- ISSN 0039-3363.
- David, J., Davidová Glogarová, J. a Maléř, M. Slovník toponymických metafor – využití kvantitativního přístupu (*Acta onomastica*, recenzní řízení).





„Ot Čech až právě do **Hlohova**
neslyšal by byl polského slova.
Neb vši zemi popelem postavi,
Břecislav v **Hnězdně** české stany zstavi.
[...]

Potom kněz Břecislav krále uherského bojem pobi
a valem **Střěhomě** doby.

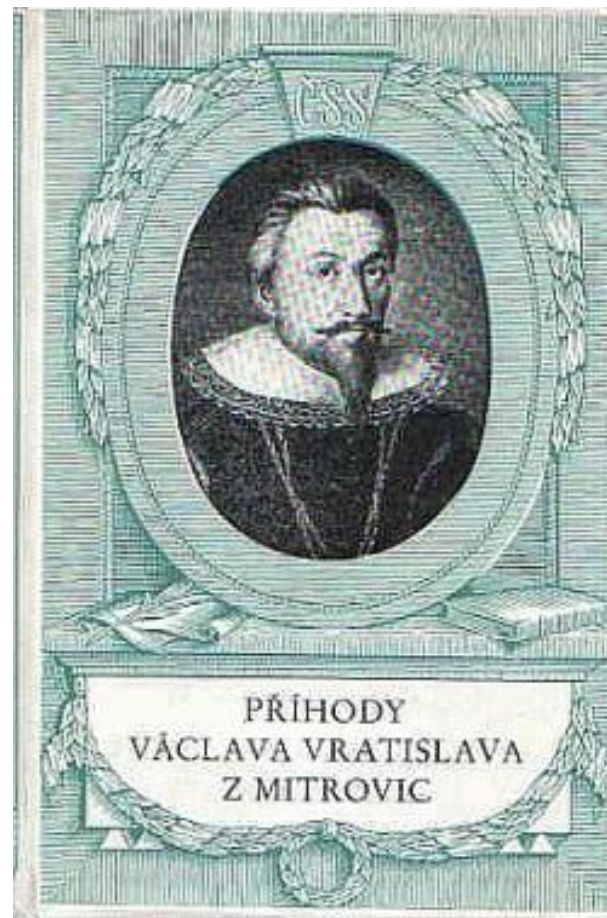
Potom kněz Břecislav
vráti knězi polskému **Vratislav**,
aby jemu léta každého
platil osm set stříbra čistého.“

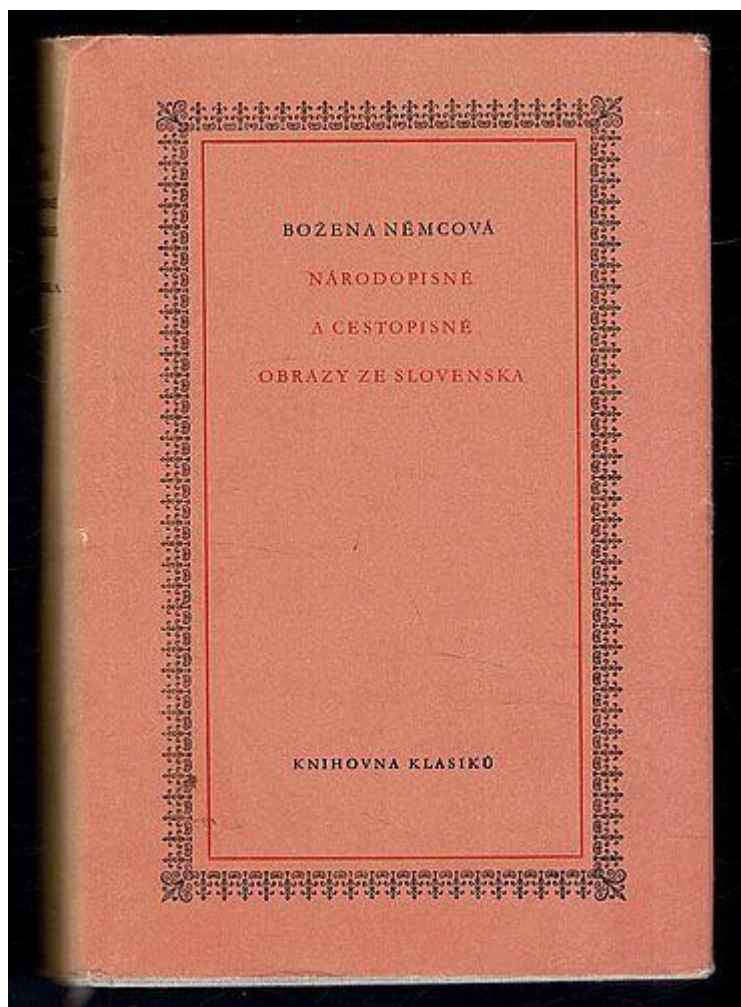


Staročeská kronika
tak řečeného
Dalimila

[...] když pak již všeckno přihotoveno bylo, z **Višemundu [Fischamend]**, sme do **Komárna** přijeli. Tu jest na ráno do **Ostřehova** k Mahometovi begovi napřed odesláno a o příjezdu pana orátora oznámeno [...]

[...] přijeli jsme prvním noclehem do **Isarluku**, anebo **Palanku Malého [Hisardžik – Grodská]** (jest špatná víska); tu jsme přes noc zůstali. Nedaleko od **Bělehradu** viděli jsme zámek **Havala [Avala]** řečený [...]

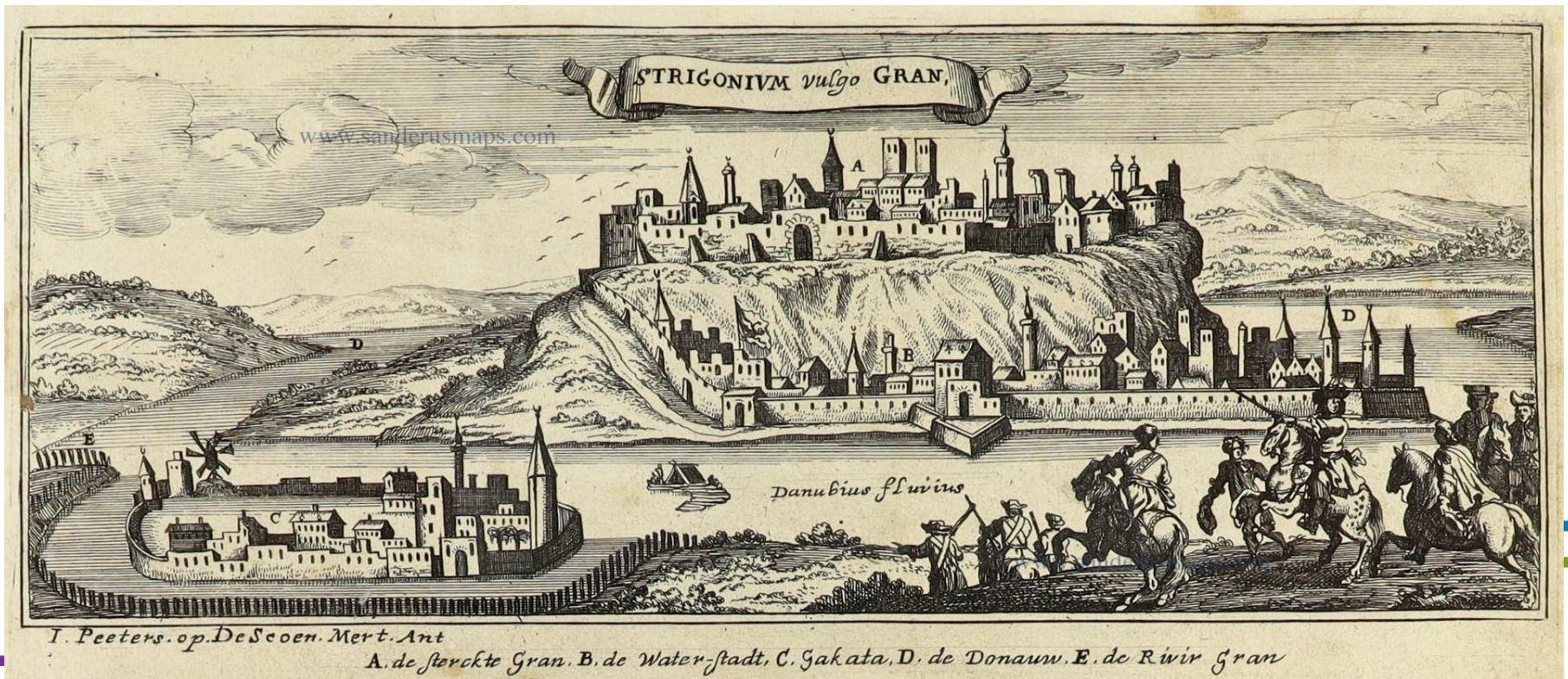




„Jeli jsme od **Ostřihoma** vždy těsně podél **Dunaje** a hoši u veselém rozmaru připijeli společnosti na parolodi, která jako o závod s námi se hnala až k **Vácovu**, kde jsme se oddělili; tam dělí Dunaj **ostrov Svatoondřejský [Szentendrei-sziget]**, loď musí dělat velkou okliku, a proto jsme my po železnici mnohem dříve večer do **Pešti** přijeli než ona.“

Variantnost exonym

- maď. *Esztergom*, lat. *Strigonium*, slov. *Ostrihom*, něm. *Gran*, tur. *Estergon*
- staročesky *Ostřehom*, *Ostřihom*, *Střěhom*, *Ostřehov*
- maskulinum x femininum





Ottův Slovník naučný, 26. svazek, 1907, Uhry a Halič





OSTRAVSKÁ
UNIVERZITA
FILOZOFICKÁ FAKULTA

Současný atlas



- adaptované formy cizích toponym, ale též antroponym, chrématonym
- adaptace výslovnostní, pravopisná, morfologická, popř. překlad
- např. *Budapešť, Ostřihom, Varšava, Berlín, Štýrský Hradec, Olše*
- obyvatelská jména, adjektiva

ČASOPIS PRO MODERNÍ FILOLOGII 106, 2024, Č. 1, S. 7-27

Standardizace zdola vs. shora: Jak se z Charlese III. stal Karel III.?

Ondřej Dufek (Praha) – Martin Beneš (Praha)

BOTTOM-UP VS TOP-DOWN STANDARDIZATION:

HOW CHARLES III BECAME KAREL III IN CZECH

The paper deals with the standardization process of the regnal name of the new King Charles III in Czech. It documents the fact that leading Czech internet media at first referred to the new king in the original form, Charles III, but very soon began to call him Karel III, using the Czech form of the English name Charles. The paper places this process into the broader context of translating foreign personal names into Czech and investigates whether European Monarchs are usually referred to by their original names or a translated form of their names in contemporary written Czech (as evidenced by the SYN corpus series). The central focus of the paper lies in the hour-by-hour detailed reconstruction of how it happened that the Czech internet media ceased quite suddenly to call the new king Charles III, beginning to call him Karel III. The paper proceeds to discuss this process in the context of language standardization theories, showing that although authorities (linguists, predominantly from the Czech Language Institute) explicitly refused to recommend ("from above") either the original, or a translated variant of the name, internet media representatives interpreted their statements in favour of the translated version and started to call the new king Karel III in Czech.

KEYWORDS

standardization from below, standardization from above, Charles III, role of the Czech Language Institute, translating given names, regnal names

KLÍČOVÁ SLOVA

standardizace zdola, standardizace shora, Karel III., role ÚJČ, překládání rodných jmen, panovnická jména

DOI

<https://doi.org/10.14712/23366591.2024.1.1>

EXONYMUM

Autor: [Milan Harvalik](#)

▲ Základní

Podle nejnovější definice vytvořené Pracovní skupinou pro toponymickou terminologii při Skupině expertů OSN pro geografická jména jméno používané určitým jazykem pro geografický objekt mimo území, kde se tímto jazykem běžně hovoří, a lišící se svou podobou od příslušného /endonyma v oblasti, kde se daný geografický objekt nachází (👉 Slovník toponymické terminologie pro standardizaci geografických jmen, <http://cuzk.cz/>). Např. *Prague* je angl. a fr. e. pro *Prahu*, *Londres* je fr. e. pro *London*, *Mailand* je něm. e. pro *Milano*, *Řezno* je č. e. pro *Regensburg*. Výše uvedená definice nepokládá za e. oficiální přepisy endonym z jednoho písma do druhého, např. č. *Moskva* (rus. *Москва*), *Pej-ťing* (č. transkripce) a *Beijing* (mezinárodní transkripce pchin-jin), někteří odborníci však i taková jména hodnotí jako e. (viz níže konverzní e.). Podle některých lingvistů mezi e. patří i taková /toponyma, jejichž grafická forma je v přejímajícím i původním jaz. identická, např. *Madrid* v č. a šp. (viz níže zvuková e.). Chápání toho, co je či není e., se může měnit v důsledku politických změn (srov. 📖 Rostvik, 1987:44) – např. jména *Prag*, *Brünn*, *Karlsbad*, *Breslau* (pol. *Wrocław*), *Stettin* (pol. *Szczecin*) byla v době, kdy se v příslušných lokalitách běžně hovořilo německy, endonyma, v současnosti, kdy tam němčina není běžně mluveným jaz., jsou to e.

Termín e. byl zaveden v r. 1957 australsko-britským geografem M. Aourousseuem a v mezinárodním měřítku bylo jeho užívání doporučeno na II. konferenci OSN o standardizaci geografického názvosloví (Londýn 1972). E. nahradilo starší označení jako „vžitý název“ (*conventional name, nom traditionel*) a „obecně užívaný název“ (*traditional name, nom usuel*), a to především díky tomu, že na rozdíl od starších termínů, které mohou mít v jednotlivých jazycích poněkud odchylný smysl, není zatíženo žádným vedlejším pojmovým obsahem.

Exonyma

- kritérium používání „mimo území, kde se tímto jazykem běžně hovoří“,
- **ALE!!!** *Pilsen, Slawonitz, Oderberg, Reichenberg, Karlsbad*
- **ALE!!!** *Prag, Prague, Praga, Prága, Bùlāgé*
- **ALE!!!** *Osvětim vs. Oświęcim – Auschwitz*

- aktuální témata – např. politika (*Kyjev vs. Kijiv*), politická korektnost (*Mandžusko vs. Severovýchodní oblast*), jazyková forma (*na/v Ukrajině*; deklinace), slovtvorba (obyvatelská jména, adjektiva), translatologie, ustalování forem pro nová místa; metafora, standardizace

Tři důvody pro korpusovou onomastiku

- empirie, měřitelnost, intersubjektivita
- detekce „neviditelných“ aspektů v textu, např. frekvence, kolokace, tvary, pádové formy, distribuce

OD ETYMOLOGIE
KE KRAJINĚ:
ONOMASTIKA
PRO 21. STOLETÍ

ETIMOLOGIE
KRAJINĚ

Jaroslav David, Tereza Klemensová
Michal Místecký a kolektiv

Acta onomastica (2023) LXIV/2

STATI

Jaroslav David (Ostrava) – Michal Místecký (Ostrava)

PROLEGOMENA KE KVANTITATIVNÍ ONOMASTICE

PROLEGOMENA TO QUANTITATIVE ONOMASTICS

The aim of this paper is to present the potential of quantitative methods for the research of proper names (mostly personal and place names) as units operating in Czech texts. Three case studies treat particular research topics on the background of the development of Czech onomastics in the 20th century and in the first decade of the 21st century. They are aimed at 1) quantification of relational (semantic) patterns; 2) collocation analysis; 3) morphological categories of proper names. The paper provides an overview of previous attempts to apply quantitative and corpus methods to proper name research.

Key words

onomastics; quantitative methods; corpus; relational (semantic) patterns; morphology

Klíčová slova

onomastika; kvantitativní metody; korpus; vztahové modely; kolokace; morfolo-
gie

WIKI ČESKÝ NÁRODNÍ KORPUS

Navigation

Manuály

Korpusy ČNK
Kurz práce s ČNK
Slovníček pojmů
Seznamy

Print/export

Printable version

Tools

What links here
Recent Changes
Media Manager
Sitemap
Permanent link
Cite this page

Languages

OnomOs Corpus

The OnomOs corpus is a linguistically processed database of texts from the periodicals *Rudé právo* (published 1920–1995) and *Právo* (1995–present). It always contains one issue from each decade in which *Rudé právo* was published. The corpus includes texts in which the language component dominates, therefore, not included are, for example, advertisements, cinema, theatre and radio programmes, some types of texts from the sports section (e.g. scoreboards and player rosters), comics or crossword puzzles. The structure of the corpus is presented in more detail in Figure 1. In total, the corpus contains 255 149 tokens.

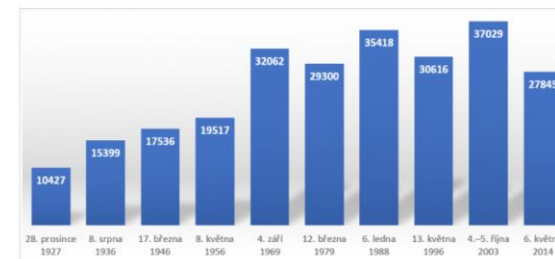
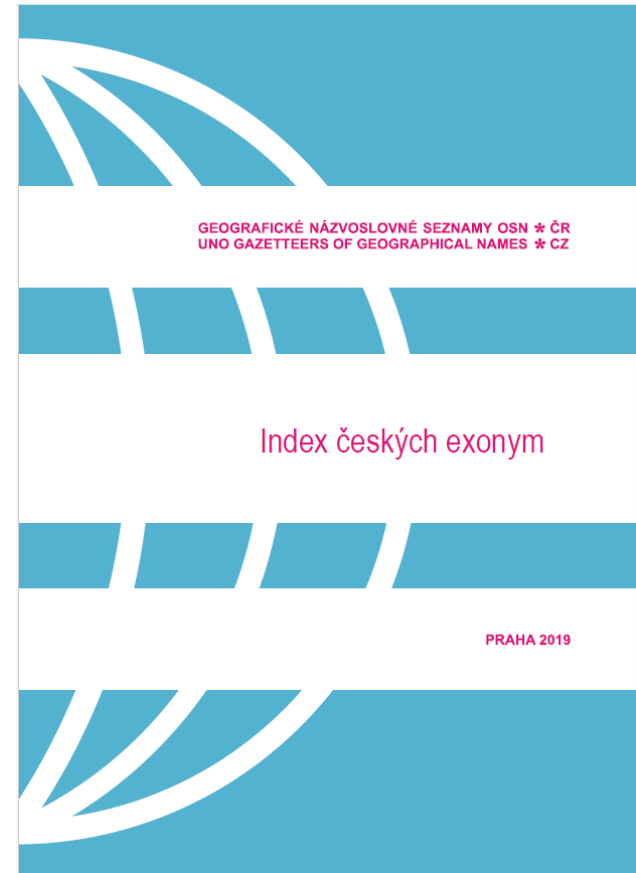


Figure 1 – OnomOs corpus structure (in tokens)

Standardizace

- výkladové slovníky češtiny
- *Index českých exonym*
- Geoportál ČÚZK



Ostřihom¹

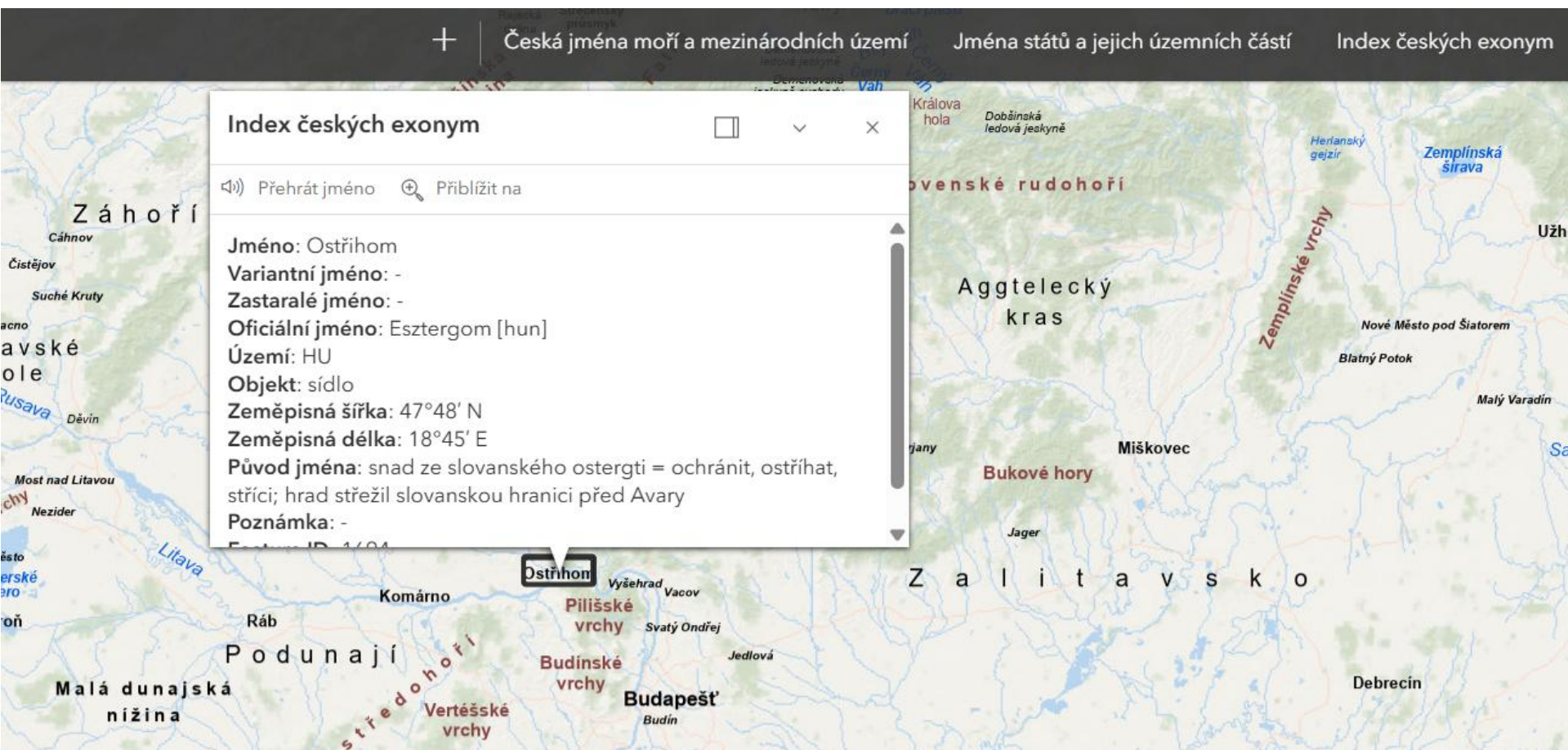
dělení: Os-tři-hom²

lze i: [Ostřihom](#), m. neživ.

rod: ž.

	jednotné číslo	množné číslo
1. pád	Ostřihom ³	
2. pád	Ostřihomi, Ostřihomě	
3. pád	Ostřihomi	
4. pád	Ostřihom	
5. pád	Ostřihomi	
6. pád	Ostřihomi	
7. pád	Ostřihomí	

Česká jména moří a mezinárodních území | Jména států a jejich územních částí | Index českých exonym



Index českých exonym

🔊 Přehrát jméno 🔍 Přiblížit na

Jméno: Ostřihom
Variantní jméno: -
Zastaralé jméno: -
Oficiální jméno: Esztergom [hun]
Území: HU
Objekt: sídlo
Zeměpisná šířka: 47°48' N
Zeměpisná délka: 18°45' E
Původ jména: snad ze slovanského ostergti = ochránit, ostříhat, stříci; hrad střežil slovanskou hranici před Avary
Poznámka: -
Esztergom ID: 11/04

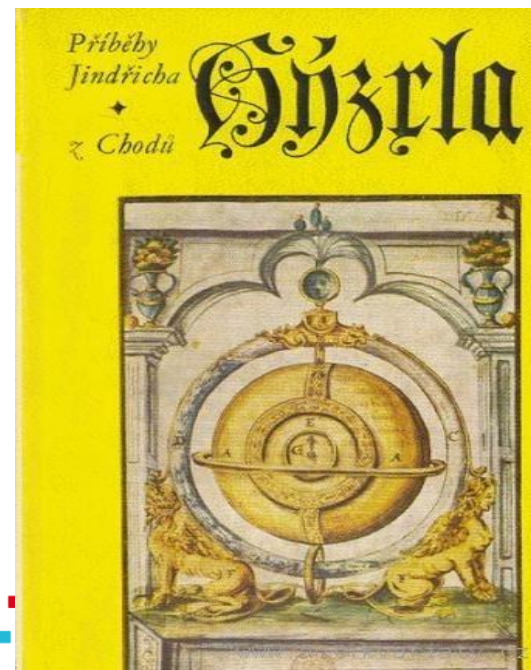


Vývoj exonymie

1) raný středověk – 18. století

- kroniky, studijní cesty, překlad Bible do češtiny, cestopisy
- přenášena do české krajiny, např. *Benátky, Tábor, Babylon*
- adaptována mluveným jazykem a přizpůsobována i slovotvorně, např. *Cáhlov, Vratislav, Pasov, Kolín, Budín*
- prostřednictvím němčiny a latiny > čeština > polština, maďarština
- tzv. historická exonyma. např. *Řezno, Cáchy*

Brzy potom jsme ležení opustili a odtáhli do Vácova, odtud do Pešti proti Budínu, sumou 59 mil. Dotčené město Pešť bylo před rokem obsazeno našimi a taky tam dosud náš lid ležel. Nedaleko města na volném poli jsme si pak ležení rozbili a okolo něho šance vyházeli, taky jsme si udělali most přes řeku na ostrov Aldon a i na něm šance vybudovali, v nichž zůstal hrabě Sulc, náš generál nad mosty, se svým regimentem knechtů. V tom ležení jsem měl jednu hlídku, a zrovna toho času mi ukradli na stříbře a na hotových penězích 3000 tolarů, takže jsem tamodtud zase bez halíře odtáhl.



2) 19. století – polovina 20. století

- obrozenecké očišťování exonymie, např. *Solnohrad*, *Innomostí*
- postupné prosazování endonym (doporučení 1. geografického kongresu pro země používající latinku, Antverpy 1871)
- Wladimir Köppen, 1893: endonyma jako „mezinárodní bohatství humanity“

3) od poloviny 20. století

- preference endonym, národní seznamy exonym
- United Nations Group of Experts on Geographical Names (UNGEGN)
- ALE! srov. reálný stav v geografii, lexikografii, viz Rupiňska, 2020



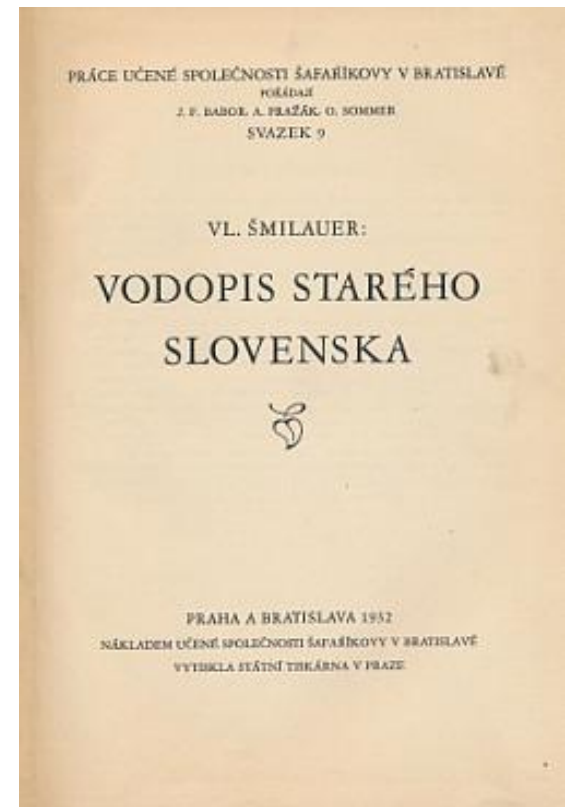
Studie první

Standardizace – maďarská exonymie



Reflexe maďarské (uherské) toponymie v češtině a bohemistice

- Vladimír Šmilauer (1895–1983)
- Rudolf Forstinger (1930–2002), František Kopečný (1909–1990)



- maďarská exonyma dle *Indexu českých exonym*
 - 28 místních jmen (názvy obydlených míst)
 - 17 z 28 hodnoceno jako historická exonyma
- analyzovány výskyty v Českém národním korpusu, SYN, verze 12

ALE! vyloučena

- homonyma: např. *Ráb* (Győr); *Vyšehrad* (Visegrád); *Jager* (Eger); *Kamenec* (Szombathely), *Jedlová* (Gödöllő)
- nulové výskyty českého exonyma: např. *Kysek* (Köszeg), *Svatý Ondřej* (Szentendre), *Malý Varadín* (Kisvárda)

> výsledný soubor 15 toponym

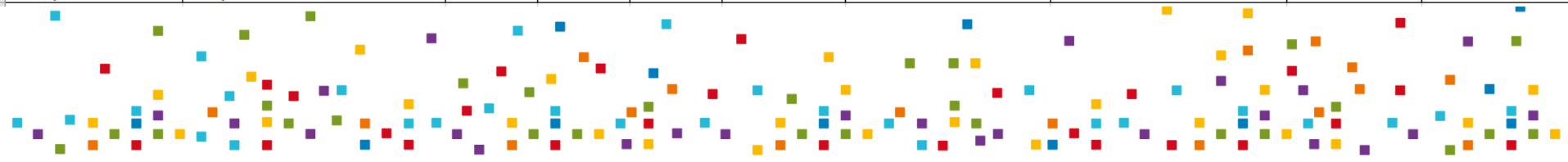


Tabulka 1

Frekvence. Pádová distribuce

- příznak
- absolutní a relativní frekvence – celkem a druhy textů

ENDONYMUM	EXONYMUM	Příznak	Švejtk	Abs. f	Rel. f (i.p.m.)	Publicistika (NMG)	Oborová literatura (NFC)	Beletrie (FIC)	Pády (pořadí)
Balassagyarmat	Balašské Ďarmoty	hist		12	0	0	x	x	6, 1, 2, 4
Budapest	Budapešť		ANO	70314	10,99	11,64	6,63	3,33	6, 1, 2, 4, 7, 3, 5
Debrecen	Debrecín		ANO	3420	0,53	0,59	0,12	0,07	6, 1, 2, 3, 7, 4, 5
Esztergom	Ostříhom			753	0,12	0,11	0,23	0,04	6, 1, 2, 7, 4, 3
Komárom	Komárno			5242	0,82	0,89	0,28	0,21	1, 6, 2, 7, 4, 3, 5
Miskolc	Miškovec		ANO	326	0,05	0,05	0,02	0,07	1, 6, 2, 7, 4, 3
Mohács	Moháč			460	0,07	0,07	0,1	0,02	2, 1, 6, 4, 3, 7
Nagykanizsa	Velká Kaniža	hist	ANO	13	0	0	0,01	0,01	3, 6, 2, 4, 1
Pécs	Pětikostelí	hist		151	0,02	0,02	0,03	x	1, 6, 2, 3, 7, 4
Sárospatak	Blatný Potok	hist		1	0	0	x	x	1
Sátoraljaújhely	Nové Město pod Šiatorem	hist	ANO	4	0	0	x	0	1, 6, 2
Sopron	Šoproň		ANO	2880	0,45	0,5	0,05	0,06	1, 6, 2, 4, 7, 3
Szeged	Segedín		ANO	323	0,05	0,05	0,05	0,01	6, 1, 2, 4, 7, 3
Székesfehérvár	Stoličný Bělehrad	hist		69	0,01	0,01	0,01	x	6, 2, 1, 4, 7, 3
Veszprém	Vesprim	hist	ANO	1	0	0	x	x	1





Tabulka 2

- pádová distribuce – endonymum versus exonymum

ENDONYMUM	Pády (pořadí)	EXONYMUM	Pády (pořadí)
Balassagyarmat	1, 2, 6, 7	Balašské Ďarmoty	6, 1, 2, 4
Budapest	x, 1, 4, 2, 6, 7, 3	Budapešť	6, 1, 2, 4, 7, 3, 5
Debrecen	6, 1, 2, 4, 7, 3	Debrecín	6, 1, 2, 3, 7, 4, 5
Esztergom	neurčeno	Ostřihom	6, 1, 2, 7, 4, 3
Komárom	1, 6, 2, 4, 7, 5, 3	Komárno	1, 6, 2, 7, 4, 3, 5
Miskolc	6, 1, 2, 4, 7, 3	Miškovec	1, 6, 2, 7, 4, 3
Mohács	0	Moháč	2, 1, 6, 4, 3, 7
Nagykanizsa	neurčeno	Velká Kaniža	3, 6, 2, 4, 1
Pécs	1, 6, 7, 4, 3, 2	Pětikostelí	1, 6, 2, 3, 7, 4
Sárospatak	1, 6, 2, 7, 4	Blatný Potok	1
Sátoraljaújhély	neurčeno	Nové Město pod Šiatorem	1, 6, 2
Sopron	1, 2, 6, 4, 7	Šoproň	1, 6, 2, 4, 7, 3
Szeged	6, 1, 2, 4, 7, 3	Segedín	6, 1, 2, 4, 7, 3
Székesfehérvár	1, 6, 2, 4, 7, 3	Stoličný Bělehrad	6, 2, 1, 4, 7, 3
Veszprém	1, 6, 2, 4, 7, 3	Vesprim	1

Tabulka 3

- historická exonyma
- Jan z Kaniže (Kanizsai János)



ENDONYMUM	EXONYMUM	Příznak	Abs. f	Publicistika (NMG)	Oborová literatura (NFC)	Beletrie (FIC)	Abs. f	Oborová literatura (NFC) - Historie, biografie (HIS)
Balassagyarmat	Balašské Ďarmoty	hist	12	0	x	x	1	0,1
Budapest	Budapešť		70314	11,64	6,63	3,33	244	24,04
Debrecen	Debrecín		3420	0,59	0,12	0,07	10	0,99
Esztergom	Ostřihom		753	0,11	0,23	0,04	16	1,58
Komárom	Komárno		5242	0,89	0,28	0,21	11	1,08
Miskolc	Miškovec		326	0,05	0,02	0,07	0	0
Mohács	Moháč		460	0,07	0,1	0,02	22	2,17
Nagykanizsa	Velká Kaniža	hist	13	0	0,01	0,01	1	0,1
Pécs	Pětikostelí	hist	151	0,02	0,03	x	1	0,1
Sárospatak	Blatný Potok	hist	1	0	x	x	0	0
Sátoraljaújhely	Nové Město pod Šiatorem	hist	4	0	x	0	0	0
Sopron	Šoproň		2880	0,5	0,05	0,06	2	0,2
Szeged	Segedín		323	0,05	0,05	0,01	1	0,1
Székesfehérvár	Stoličný Bělehrad	hist	69	0,01	0,01	x	2	0,2
Veszprém	Vesprim	hist	1	0	x	x	0	0



Závěry

- korpusová kritéria pro přehodnocení příznaku exonym
 - *Index českých exonym*: „Podle frekvence výskytu exonym v závislosti na čase rozeznáváme **exonyma živá (současná), ustupující (zastarávající)** a **historická (zastaralá)**“ (2019, s. 7)
 - nová klasifikace pro česká exonyma lokalit z německojazyčné oblasti založená na jejich frekvenčních charakteristikách
 - 1) živá exonyma (kritériem je hodnota relativní frekvence (i.p.m.) v publicistice a současně v další skupině textů ≥ 1)
 - 2) ustupující (hodnota relativní frekvence (i.p.m.) pouze v jedné skupině textů ≥ 1)
 - 3) historická (v žádné skupině textů není dosaženo hodnoty relativní frekvence (i.p.m.) ≥ 1)



ENDONYMUM	EXONYMUM	Živé	Ustupující	Historické
Aachen	Cáchy			
Amberg	Amberk			
Bamberg	Bamberk			
Bautzen	Budyšín			
Berlin	Berlín			
Bremen	Brémy			
Cottbus	Chotěbuz*	x	x	x
Dresden	Drážďany			
Frankfurt	Frankfurt*	x	x	x
Graz	Štýrský Hradec			
Hamburg	Hamburk			
Köln	Kostnice			
Konstanz	Kolín nad Rýnem			
Krems an der Donau	Kremže			
Leipzig	Lipsko			
Linz	Linec			
Magdeburg	Magdeburk			
Mainz	Mohuč			
Meißen / Meissen	Míšeň**			
München	Mnichov			
Nürnberg	Norimberk			
Passau	Pasov			
Plauen	Plavno			
Potsdam	Postupim			
Regensburg	Řezno			
Salzburg	Salcburk			
Trier	Trevír			
Weimar	Výmar			
Wien	Vídeň			
Wiener Neustadt	Vídeňské Nové Město			
Zittau	Žitava			
Zwickau	Cvikov*	x	x	x



David
– Davidová
Glogarová, 2025



Budapešť

- maďarská exonyma – kritérium živé a historické exonymum
- hodnota relativní frekvence (i.p.m.) v publicistice ≥ 1 , min. abs. f. ≥ 10

EXONYMUM	Příznak	Abs. f	Publicistika (NMG)	Oborová literatura (NFC)	Beletrie (FIC)	HODNOCENÍ
Balašské Ďarmoty	hist	12	0	x	x	hist
Budapešť		70314	11,64	6,63	3,33	živé
Debrecín		3420	0,59	0,12	0,07	živé
Ostřihom		753	0,11	0,23	0,04	hist
Komárno		5242	0,89	0,28	0,21	živé
Miškovec		326	0,05	0,02	0,07	hist
Moháč		460	0,07	0,1	0,02	hist
Velká Kaniža	hist	13	0	0,01	0,01	hist
Pětikostelí	hist	151	0,02	0,03	x	hist
Blatný Potok	hist	1	0	x	x	hist
Nové Město pod Šiatorem	hist	4	0	x	0	hist
Šoproň		2880	0,5	0,05	0,06	živé
Segedín		323	0,05	0,05	0,01	hist
Stoličný Bělehrad	hist	69	0,01	0,01	x	hist
Vesprim	hist	1	0	x	x	hist



OSTRAVSKÁ
UNIVERZITA
FILOZOFICKÁ FAKULTA

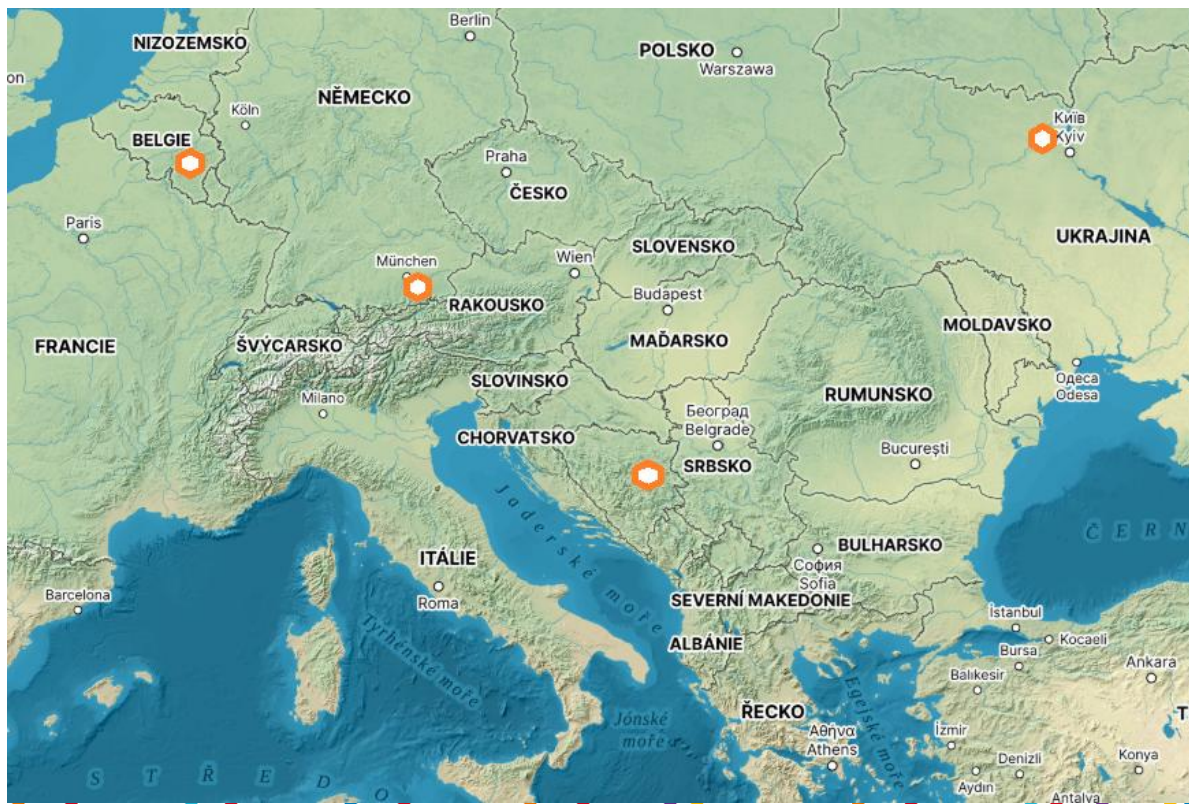
Studie druhá

Lexikografie – slovník toponymických metafor



Toponymické metafory

- vlastní jména a metafora (přenesená pojmenování)
- příklady: *Sarajevo*, *Mnichov* (Munich / München), *Černobyl* (Chernobyl / Чорнобиль), *Brusel* (Brussels)



MARIUSZ RUTKOWSKI

Słownik metafor i konotacji nazw własnych

OLSZTYN 2012

„Světové Česko“

- David – Semian, *Slovo a slovesnost*, 76, 2015.



Co sledujeme?

- frekvence, kolokace
- vyhledávání metafor v korpusu
- slovník toponymických metafor – návrh hesla



Zelené čaje

BRNO JE MALÁ VÍDEŇ

PÁTEK 6/6

ŠUMNÝ ŠUMPERK

MALÁ VÍDEŇ OŽIVĚ... HUDBOU

BLUES ALIVE NA ŠUMNÉM ŠUMPERKU | U SOVY

18.30 | O. J. Žitňok Band
19.30 | Kytara Šumperk
20.10 | Onus Blues

KOMPLETNÍ PROGRAM

FARMÁRSKÉ TRHY | HLAVNÍ TŘÍDA
8.00 - 19.00 | sezónní ovocce, zelenina a lokální produkty

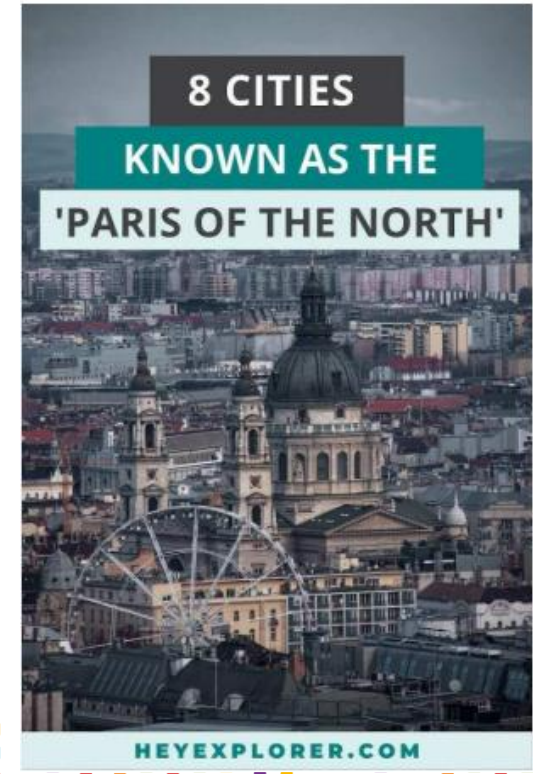
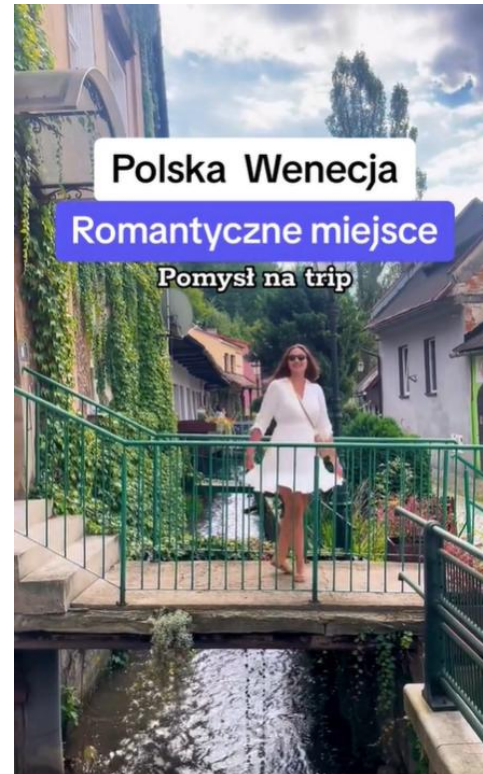
PO STOPÁCH MALÉ VÍDEŇ | PŘED KC ŠUMPERK
10.00 a 15.30 | prohlídka města, zahrada, hudební rezervace přes 10

ZOŠ OPEŇ | PO MĚSTĚ
15.00 - 17.30 | celorepublikový festival

PROGRAM KAVA 400
21.00 | Filový kvíz
21.30 | Connection | Mrs. Šumperská
rodáčka Jana Karel
22.00 | Mistrtrata | mistrvské oline
s živým doprovodem Kapely Loubers

OSTRAVSKÁ UNIVERZITA

Kultura město Šumperk Šumperk



Vlastní jména a metafora - dvě sémantiky

- z pohledu deskriptivistické teorie
→ vlastní jméno je zkratka za deskripci (tedy i metafora)
- apelativní sémantika kořene ≠ význam vlastního jména →
propriální sémantika

- např. *Praha* ≠ *vyprahlé místo*
ALE! *práh* (etymologie)
- propriální sémantika: hlavní město,
poloha na Vltavě, Karlova univerzita,
Pražský hrad, metro atd.



Čtyři toponyma

- intuitivní výběr – psaná publicistika ČNK, SYN, verze 13
- čtyři toponyma
 - *Sarajevo* – 1914 (atentát na arcivévodu Ferdinanda)
 - **Mnichov** – 1938 (Mnichovská dohoda)
 - *Černobyl* – 1986 (jaderná havárie)
 - **Brusel** – 2004 (vstup do EU, metonymie EU a jejích orgánů)



Pět bodů analýzy

- absolutní a relativní (i.p.m.) frekvence
- kvalitativní analýza 1,000 náhodných konkordancí
 - > MP (metaphorical potential) index
- kolokační analýza (collocation window -3/+3)
- adjektivum a jeho kolokace (collocation window 0/+1)
- atributivní vazby toponyma

>>> *Mnichov*

>>> *Brusel*



Mnichov



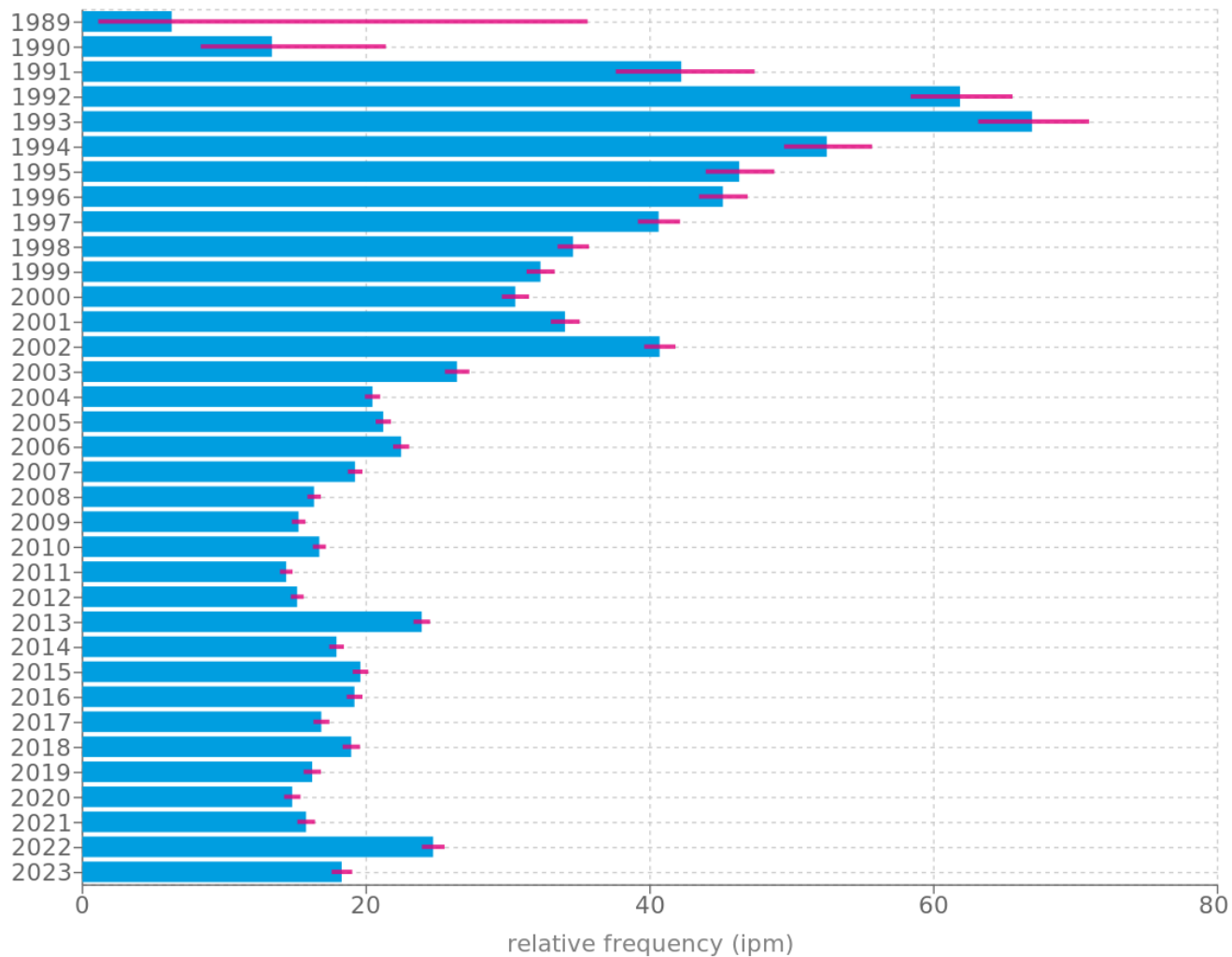
- [lemma="mnichov" | lemma="Mnichov"]
- abs. freq 121,762; rel. freq (i.p.m.) 21.45
- 1,000 náhodných výskytů – 79 metafor

on je to pro mě takový malý Mnichov – o nás bez nás (Mladá fronta DNES; 2008); proč se malé i velké Mnichovy v různých podobách pořád opakují (Respekt, 2008)

- 1992, rozdělení Československa: *odhlasování návrhu zákona o zániku ČSFR se rovná novému Mnichovu* (Lidové noviny, 1992)
- 1993, válka v Jugoslávii: *V Bosně se totiž mnohonásobně opakuje Mnichov* (Lidové noviny, 1993)



Mnichov



Mnichov

kolokace *Mnichov* (-3,+3)

lemma	freq	logDice	rel.freq
Bayern	24,019	12.06	38.36
1860	3,960	9.93	33.77
1972	1,853	8.46	3.70
bavorský	1,491	8.00	2.16
1938	1,135	7.66	1.84
Berlín	1,560	7.33	0.80
Mnichov	1,182	7.31	0.97
Vídeň	1,650	7.30	0.74
Norimberk	673	7.17	2.14
Dortmund	687	7.07	1.48

[lemma=".*mnichovský" |
lemma=".*Mnichovský"]

kolokace *mnichovský* (0, +1)

lemma	freq	logDice	rel.freq
diktát	1,464	9.86	8.93
zrada	710	8.51	2.47
Bayern	955	8.32	1.53
dohoda	6,430	8.31	1.02
Oktoberfest	262	7.81	8.66
Allianz	259	7.36	1.58
kapitulace	158	6.84	1.56
prokuratura	191	6.56	0.61
přízrak	124	6.39	0.93
velkoklub	136	6.37	0.72



Mnichov

`([pos="A"][lemma="Mnichov"])|([lemma="Mnichov"][tag="N...2.*"])`

- frekvence lemmatu
- **nový Mnichov**: 1992 rozdělení Československa; 1993 válka v Jugoslávii; 1996 Česko-německá deklarace
- **další Mnichov**: 1992 rozdělení Československa
- **malý Mnichov**: "o nás bez nás"

lemma	freq	i.p.m
německý Mnichov	1,327	0.23
bavorský Mnichov	578	0.10
nový Mnichov	152	0.03
Mnichov rok	145	0.03
druholigový Mnichov	106	0.02
bundesligový M.	93	0.02
Spielbergův Mnichov	52	0.01
daleký Mnichov	41	0.01
vzdálený Mnichov	37	0.01
celý Mnichov	34	0.01
další Mnichov	21	0
Mnichov Uli	19	0
malý Mnichov	18	0
olympijský Mnichov	15	0
rodný Mnichov	15	0

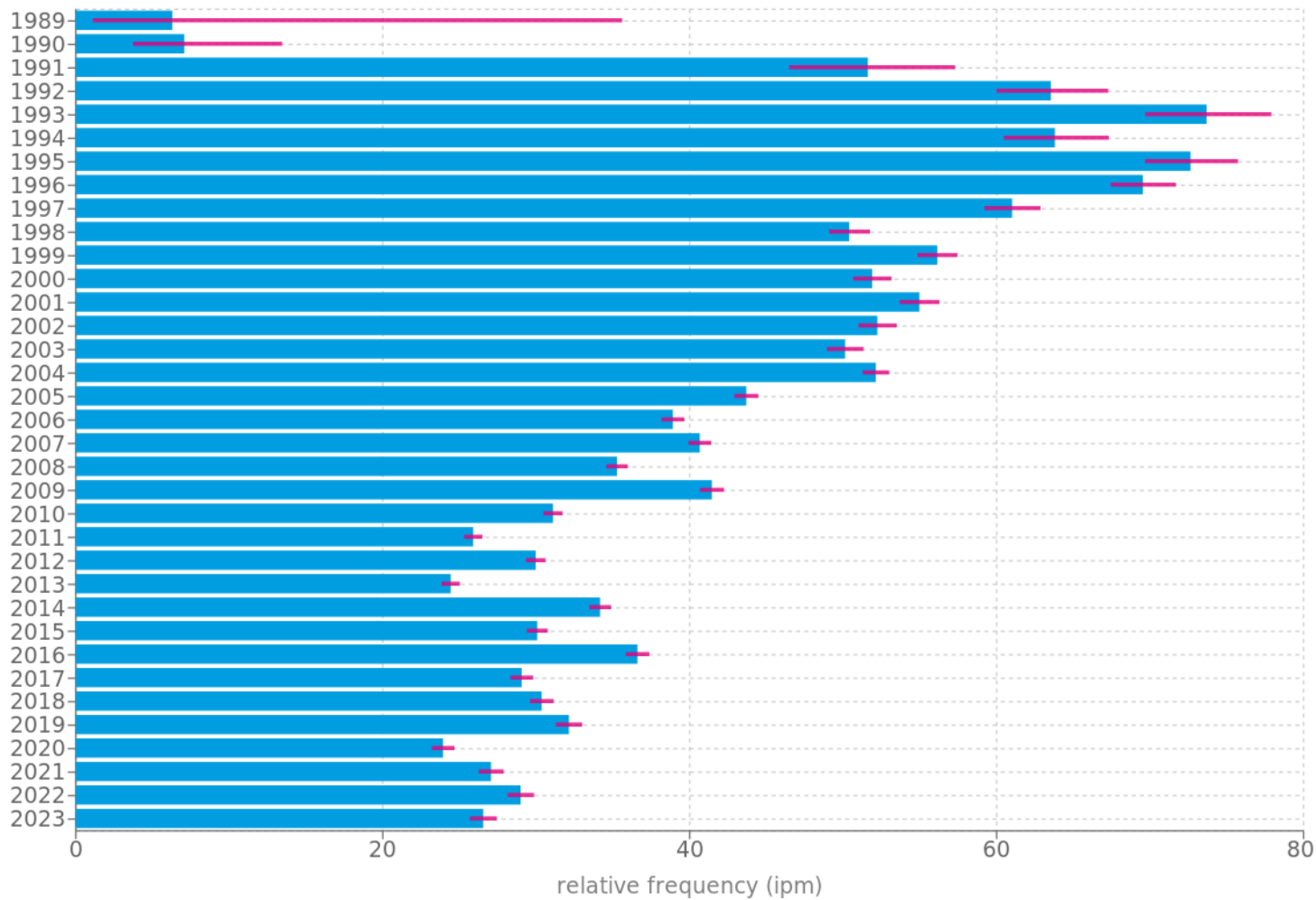
Brusel



- [lemma="brusel" | lemma="Brusel"]
- abs. freq 213,462; rel. freq (i.p.m) 37.6
- 1,000 náhodných konkordancí – 486 metafor
- metonymie – *Brusel* jako reference k EU a jejím institucím
- *Brusel tvoří černou listinu světových aerolinek* (Lidové noviny, 2005)
- *V půli ledna vznesl Brusel k tuzemskému návrhu zákona přes dvacet připomínek* (Mladá fronta DNES, 1999)



Brusel



Brusel

[lemma=".*bruselský" |
lemma=".*Bruselský"]

kolokace *Brusel* (-3,+3)

lemma	freq	logDice	rel.freq
Anderlecht	2,980	8.74	20.84
summit	2,851	8.23	2.89
belgický	2,482	8.03	2.51
Štrasburk	1,690	7.81	5.04
Expo	1,269	7.45	5.27
EU	4,192	7.37	0.68
NATO	2,164	7.3	0.92
evropský	11,874	7.29	0.52
Brusel	1,925	7.21	0.9
unie	4,910	7.19	0.55

kolokace *bruselský* (0,+1)

lemma	freq	logDice	rel.freq
byrokrat	621	8.87	8.42
byrokracie	711	8.48	2.44
centrála	912	8.17	1.36
Anderlecht	370	7.91	2.59
summit	906	7.78	0.92
exekutiva	308	7.73	2.71
úředník	2,078	7.21	0.49
ústředí	181	6.78	1.02
administrativa	326	6.67	0.48
sídlo	1,001	6.61	0.33



Brusel

`([pos="A"][lemma="Brusel"])|([lemma="Brusel"][tag="N...2.*"])`

- frekvence lemmatu

Předsednictví není nějaký trest, který nám „zlý Brusel“ vnutil. Dostáváme příležitost Evropskou unii zlepšit (Lidové noviny, 2008)

Pohodlnější a bezpečnější je svést všechny problémy na vzdálený Brusel, který se tak dá jednoduše onálepkovat jako Absurdistán nastavující pravidla pro všechno, od dětských hřišť pro langošé (Hospodářské noviny, 2018)

lemma	freq	i.p.m
belgický Brusel	659	0.12
zlý Brusel	146	0.03
samotný Brusel	67	0.01
celý Brusel	65	0.01
vzdálený Brusel	60	0.01
Brusel Tereza	60	0.01
Brusel rok	57	0.01
dvojazyčný Brusel	51	0.01
stanovený Brusel	37	0.01
daný Brusel	37	0.01
požadovaný Brusel	36	0.01
daleký Brusel	34	0.01
Brusel jednání	29	0.01
jiný Brusel	28	0.01
frankofonní Brusel	25	0

Závěry

- *Sarajevo 2,9 – Mnichov 7,9 – Černobyl 38,9 – Brusel 48,6*
- korpusová analýza doplněná o kvalitativní interpretaci jednotlivých výskytů jako vhodný nástroj pro identifikaci metafor spojených s vlastními jmény
- problematická otázka se týká principu a nástroje, na jehož základě lze spolehlivě detekovat toponyma s metaforickým potenciálem
- odhalení metaforických užití toponym prostřednictvím jasně vymezeného postupu, tj. (souhrn metodologických kroků)
- zpracování slovníkového hesla, které tyto aspekty bere v úvahu, doplněné konkrétními příklady



Slovník toponymických metafor – návrh struktury hesla

- exonymum a endonymum
- stručná charakteristika objektu
- frekvence a MP (metaphorical potential) index
- kolokace
- přenesená pojmenování – motivace, výklad, příklady
- ?slovotvorba?



Slovník toponymických metafor – návrh struktury hesla

Mnichov, německá forma München

- průmyslové a administrativní centrum Bavorska, 1.5 milionu obyvatel
- abs. freq 121,762; rel. freq (i.p.m.) 21.45
- MP 7.9 (1,000 náhodné konkordance – 79 případů metafor)
- kolokace: Bayern, 1860, 1972, bavorský, 1938, Berlín, Mnichov, Vídeň, Norimberk, Dortmund
- metaforické označení pro politickou zradu nebo rozhodování bez účasti dotčené strany („o nás, bez nás“), odkazující na konferenci z roku 1938, na níž velmoci vedené Německem rozhodly o obsazení československého pohraničí
- 1992, rozdělení Československa: *odhlasování návrhu zákona o zániku ČSFR se rovná novému Mnichovu* (Lidové noviny)
- - 1993, válka v Jugoslávii: *V Bosně se totiž mnohonásobně opakuje Mnichov* (Lidové noviny)



OSTRAVSKÁ
UNIVERZITA
FILOZOFICKÁ FAKULTA

**Napadly Vás nějaké otázky či
komentáře?**

Tak sem s nimi!!!



Kontakt

Katedra českého jazyka FF OU

Jaroslav DAVID

Reální 3

701 03 Ostrava

E-mail: jaroslav.david@osu.cz

Web: kcj.osu.cz

